

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Біржова діяльність»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою — **«ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ
ВАЛЮТНОЇ БІРЖІ»**

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 2

Розробник:

Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук Петровська С.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат наук з державного управління, доцент Дементов В.О.
2. Доцент кафедри маркетингу ННІ бізнесу, економіки та менеджменту
Сумського державного університету, доктор економічних наук, професор
Пімоненко Т.В.

План лекції

1. Поняття, функції та суб'єкти валютного ринку.
2. Становлення валютного ринку України.
3. Види і порядок укладання угод на валютній біржі.

Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті

Нормативна література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 року № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
4. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 року № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
5. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 року № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
6. Про товарні біржі: Закон України від 10.12.1991 року № 1956-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 року № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
9. Положення про функціонування фондових бірж: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.11.2012 року № 1688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2082-12#Text>.

Основна

1. Дикань В.Л. Біржова діяльність: підручник / В.Л. Дикань, І.Л. Назаренко, Ю.А. Плугіна. Харків: УкрДУЗТ, 2017. 283 с. URL: <http://lib.kart.edu.ua/handle/123456789/2404>.
2. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність: підручник / за заг. ред. О.В. Димченко; [О.В. Димченко, О.Д. Панова, В.В. Коненко та ін.]; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2022. 432 с.
3. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність: підручник / за ред.

д.е.н, проф. І.М. Сотник, д.е.н., проф. Л.М. Таранюка. Суми : Університетська книга, 2018. 572 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/80114/1/Sotnik_torgivlja.pdf.

4. Основи біржової діяльності: навчальний посібник / М.О. Солодкий, Н.П. Резнік, В.О. Яворська: [за ред. М.О. Солодкого]. К.: ЦП Компрінт, 2017. 450 с

Додаткова

1. Біржовий товарний ринок : навчальний посібник / М.О. Солодкий, В.О. Яворська. 2-е видання. К. : ЦП «Компрінт», 2017. 482 с. URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/handle/123456789/4348>.

2. Пепа Т.В., Пішеніна Т.І., Лавринович В.В. Біржова діяльність : навч. посібник. К.: Ліра-К, 2016. 540 с.

3. Солодкий М.О., Яворська В.О. Міжнародні біржові ринки : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. М.О. Солодкого. Київ: Компрінт, 2019. 520 с.

4. Машлій Г., Сороківська О., Зяйлик М. Стан та тенденції розвитку біржової торгівлі на сучасному етапі. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 2 (27). С. 72-84. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22mhbnse.pdf>.

5. Ніколайчук О.А. Сучасні трансформації глобальної біржової торгівлі. *Торгівля і ринок України*. 2022. № 2(52). С. 118-126. URL: <http://elibrary.donnue.edu.ua/2751/1/%D0%92%D0%B8%D0%BF.%20%E2%84%962%20%2852%29%202022.pdf#page=118>.

6. Березовська Л.О., Кириченко А.В. Державне регулювання біржового ринку капіталу в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2021. №21(49). С. 4-9. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/3164/2891>.

7. Кустов В.П. Державне регулювання біржової діяльності в Україні. *Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14-15 травня 2020 р. / За заг. редакцією проф. Ткаченко А.М. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 256-258. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2020/conf/1.1/zbirka_tez.pdf#page=256.

8. Стегней М.І., Михальчинець Г.Т. Загальні аспекти розвитку біржової діяльності в Україні. *Фінансове регулювання зрушень у економіці України*: збірник тез доповідей учасників VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Мукачєво, 23 березня 2023 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2023. С. 175-177. URL: <http://dspace->

s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9878/1/General%20aspects%20of%20the%20development%20of%20exchange%20activity%20in%20Ukraine.pdf.

9. Пономарьова О.Б., Філіппова В.Д. Напрями вдосконалення державного регулювання біржової діяльності в умовах сучасного цифрового суспільства. *Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Том 1. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 90-92.

10. Коломієць Н.О. Роль біржової діяльності в боротьбі з корупцією у фінансовій сфері. *Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лют. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 68-70. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11922>.

11. Шевченко А.А., Кормільцева В.В. Хеджування біржової діяльності. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах*: тези доп. І міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28-29 травня 2020 р. Дніпро, 2020. Т. 2. С. 551-552.

Інформаційні ресурси

1. <https://www.ux.ua> – Українська біржа.
2. <https://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)».
3. <https://www.nssmc.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.
4. <https://bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.
5. <https://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал.
6. <https://rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.
7. <http://www.mon.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

1. Поняття, функції та суб'єкти валютного ринку

Валютний ринок – це:

- 1) підсистема валютних відносин у ході операцій купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів у іноземних валютах;
- 2) інституційний механізм (сукупність установ і організацій – банків, валютних бірж, інших фінансових інститутів), що забезпечують функціонування валютних ринкових механізмів.

Валютний ринок як економічна категорія – це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних

валют та платіжних документів у іноземних валютах. На валютному ринку здійснюється широке коло операцій щодо зовнішньоторговельних розрахунків, туризму, міграції капіталів, робочої сили тощо, які передбачають використання іноземної валюти покупцями, продавцями, посередниками, банківськими установами та фірмами.

Функції валютного ринку:

- ✓ реалізація валютної політики держави, спрямованої на забезпечення регулювання національної економіки та розширення зовнішньоекономічних зв'язків;
- ✓ сприяння поглибленню міжнародного розподілу праці та міжнародної торгівлі;
- ✓ визначення і формування попиту та пропозиції на іноземні валюти;
- ✓ своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
- ✓ регулювання валютних курсів;
- ✓ хеджування валютних ризиків;
- ✓ диверсифікація валютних резервів;
- ✓ одержання прибутку від операцій з валютою та валютними цінностями тощо.

Суб'єкти валютного ринку:

- ✓ державні установи, основне місце серед яких займають центральні банки й казначейства окремих країн;
- ✓ юридичні й фізичні особи, зайняті у різноманітних сферах зовнішньоекономічної діяльності;
- ✓ комерційні банківські установи, які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв'язків, особливо брокерські контори;
- ✓ валютні біржі й валютні відділи товарних і фондових бірж.

Основні суб'єкти валютного ринку – великі транснаціональні банки, які мають розгалужену мережу філіалів і широко використовують в операціях сучасні засоби зв'язку, комп'ютерну техніку.

Територіально валютні ринки, як правило, прив'язані до великих банківських і валютно-біржових центрів, оскільки в ряді країн поряд із міжбанківською торгівлею валютою існують і спеціальні валютні біржі, а встановлений на них курс називається офіційним валютним курсом.

Найбільшим у світі центром торгівлі валютою як щодо обсягу обороту, так і кількості валют є Нью-Йорк. Характерно, що в США немає валютної біржі, де б щоденно встановлювалися офіційні котирування. Тут валютою торгують виключно на міжбанківському ринку, де формується середній курс, який служить основою для встановлення курсів продавця і покупця для банківських клієнтів. Інші великі фінансові центри США знаходяться в Бостоні, Чикаго, Сан-Франциско. Валютних бірж немає також у Великій Британії і Швейцарії, але це майже не впливає на

масштаби валютних операцій у цих країнах, оскільки на практиці фактичні курси валют, як правило, коливаються навколо офіційних валютних курсів. У Франції і Австрії функціонує по одній валютній біржі, Італія і Німеччина мають по декілька бірж.

Традиційно найвідомішим не тільки в Європі, а й у всьому світі є Лондонський валютний ринок.

Найбільш відомими є наступні види ринків:

1. Регіональні ринки валют:

✓ Європейський (з центрами в Лондоні, Франкфурті-на-Майні, Парижі, Цюриху);

✓ Американський (з центрами в Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі);

✓ Азіатський (з центрами в Токіо, Гонконгу, Сінгапурі, Бахрейні).

Денний оборот на трьох найбільших валютних ринках світу (Лондон, Нью-Йорк, Токіо) становить понад 1500 млрд. дол. США. Річний обсяг на світових валютних ринках сягає 250 трлн дол. США.

Специфічним міжнародним ринком валют країн Західної Європи є ринок євровалют, де операції здійснюються у валютах цих країн, а сам ринок євровалют є одним із секторів євrorинку. Суб'єктами ринку євровалют виступають великі й середні банки країн Західної Європи і США та деякі транснаціональні корпорації цих регіонів.

Масштабні операції здійснюються з євровалютами не тільки в Європі, а й в Азії, країнах Карибського басейну та інших регіонах світу.

Євровалютний ринок – це автономний і незалежний гуртовий ринок, де оперують, як правило, великими сумами. Він майже не піддається регулюванню, не підлягає національному законодавству, майже не оподатковується. Євровалюти є джерелом дешевого кредиту для позичальника і високого прибутку для позикодавця.

Найбільшою перевагою ринку євродоларів є його більш висока прибутковість порівняно з рядом національних валютних ринків.

Важливим інструментом валютного ринку виступає Співтовариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій – СВІФТ, яке було створено в 1973 р. 239 банками 19 країн. Сьогодні в системі СВІФТ беруть участь близько 11000 банків у понад 200 країн (США, Канада, країни Західної Європи та деякі країни Східної Європи). Міжнародні центри розрахунків цієї системи знаходяться в Нідерландах, Бельгії, США.

У березні 1993 р. Україна стала 92-ю державою, яка увійшла до системи СВІФТ.

2. Національні ринки, які забезпечують рух валютних потоків у даній країні й обслуговують зв'язки з міжнародними валютними центрами.

Розвиненість національного валютного ринку залежить від стану фінансово-кредитної системи країни, рівня її інтеграції у світову економіку, системи валютного регулювання та інших чинників.

3. Ринки за видами валютних операцій: ф'ючерсні, опціонні, форвардні, депозитні тощо.

4. Спеціальні ринки: відсоткових ставок на іноземні валюти, конверсійних операцій, окремих міжнародних розрахункових одиниць тощо.

У зв'язку з розширенням міжнародної торгівлі та міжнародних економічних зв'язків обсяги торгівлі валютою постійно зростають.

Специфічними **рисами сучасного міжнародного валютного ринку** є

- ✓ посилення інтернаціоналізації, пов'язане з поглибленням господарських зв'язків, підвищенням рівня концентрації виробництва та фінансового капіталу, створенням спільних банків тощо;
- ✓ високий динамізм здійснення валютних операцій;
- ✓ наявність уніфікованих, а в більшості випадків, стандартизованих методів організації торгівлі та укладення валютних контрактів;
- ✓ підвищення у структурі обороту частки спекулятивних угод і, відповідно, зниження частки комерційних (клієнтських) валютних операцій;
- ✓ високий рівень технічної оснащеності фінансових установ;
- ✓ використання спеціальних телеграфних агентств (Рейтер, Блумберг), системи міжнародних розрахунків СВІФТ і створення електронної системи «Рейтер-дилінг»;
- ✓ широке застосування міжнародних розрахункових одиниць;
- ✓ інтенсивний розвиток ринку євровалют;
- ✓ лібералізація національних валютних законодавств і зміцнення внутрішніх валютних ринків тощо.

2. Становлення валютного ринку України

Валютний ринок в Україні – це переважно міжбанківський ринок, адже саме в ході міжбанківських операцій здійснюється основний обсяг угод з купівлі-продажу іноземних валют. Шляхом проведення міжбанківських операцій на валютному ринку забезпечується обслуговування міжнародного обороту товарів, послуг і капіталів (міжнародних платежів).

Суб'єкти валютного ринку України:

- ✓ Національний банк України;
- ✓ комерційні банки, які одержали ліцензію Національного банку на право здійснення операцій з валютними цінностями (уповноважені банки);
- ✓ інші кредитно-фінансові установи-резиденти (страхові, інвестиційні, дилерські компанії), які одержали ліцензію Національного банку;

- ✓ юридичні особи, які уклали з уповноваженими банками угоди на відкриття пунктів обміну іноземної валюти;
- ✓ кредитно-фінансові установи-нерезиденти, в тому числі іноземні банки, які одержали індивідуальний дозвіл Національного банку України на право здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України;
- ✓ валютні біржі або валютні підрозділи товарних чи фондових бірж, які одержали ліцензію Національного банку на право організації торгівлі іноземною валютою.

З початку створення українського валютного ринку його специфіка полягала в тому, що він був представлений переважно валютною біржею, що функціонувала як структурний підрозділ Національного банку України.

Українська міжбанківська валютна біржа – це перший за часом виникнення сегмент валютного ринку держави.

Діяльність УМВБ розвивалася разом з розвитком валютного ринку, всі зміни у валютній політиці держави, що відбувалися протягом останніх років, так чи інакше торкалися і УМВБ.

Угоди з купівлі-продажу іноземних валют в безготівковій формі на внутрішньому ринку України спочатку укладалися тільки на біржовому ринку. Але з розвитком банківської системи й у зв'язку з лібералізацією валютної торгівлі з'явився ще один сегмент валютного ринку – міжбанківський ринок, де угоди почали укладатися безпосередньо між банками, уповноваженими на здійснення валютних операцій. Із появою цього сегменту ринку можна вважати, що структура українського валютного ринку повністю сформувалася.

На той час **валютний ринок України** складався з трьох великих сегментів:

- ✓ біржового ринку;
- ✓ позабіржового або міжбанківського ринку;
- ✓ ринку продажу готівки.

Усі сегменти ринку – біржовий, позабіржовий і готівковий взаємопов'язані, хоч кожен з них виконує свою специфічну роль. Так, **біржовий ринок** діє згідно з формалізованими і твердо встановленими правилами: усі основні параметри угод фіксуються офіційною статистикою, тому інформація є достатньо повною і достовірною. На **позабіржовому ринку**, де поведінка учасників визначається їхнього взаємною домовленістю, умови угод є комерційною таємницею, тому про діяльність цього сегмента валютного ринку можна робити висновки лише за експертними оцінками. Ринок **продажу готівки** обслуговує готівковий оборот, суб'єктами цього ринку є фізичні та юридичні особи, які купують валюту в обмінних пунктах безпосередньо.

Ефективна діяльність валютного ринку багато в чому залежить від системи його регулювання. Світова практика функціонування ринків знає два методи валютного регулювання – ринковий і державний. Ці методи доповнюють один

одного, однак співвідношення між ними постійно змінюється залежно від конкретної економічної ситуації.

Ринкове регулювання валютного ринку діє на основі закону вартості й закону попиту та пропозиції і застосовується в умовах економічної стабільності. При ньому також існує державне регулювання, оскільки валютні відносини відчутно впливають на внутрішній економічний розвиток.

Органи валютного регулювання в Україні:

- ✓ Національний банк України;
- ✓ Уповноважені банки;
- ✓ Державна податкова служба України та ін.

Національний банк України є головним органом валютного контролю в державі, який:

- ✓ здійснює валютну політику, керуючись принципами загальної економічної політики України;
- ✓ складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс держави;
- ✓ контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- ✓ визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- ✓ видає обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- ✓ нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- ✓ видає ліцензії на здійснення валютних операцій і приймає рішення про їх скасування;
- ✓ установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті або в розрахункових (клірингових) одиницях;
- ✓ забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції і операції уповноважених банків.

Конкретними виконавцями валютного регулювання є комерційні банки. Вони проводять валютні операції відповідно до ліцензії, яку отримують від НБУ, здійснюють контроль за дотриманням клієнтами валютного законодавства і поданням звітності про укладення валютних угод.

Контроль за правомірністю діяльності уповноважених банків здійснює Національний банк України. Він стежить за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених до компетенції інших державних органів, а також забезпечує виконання

уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з валютним законодавством України.

Крім НБУ, в межах своєї компетенції органами валютного контролю є:

✓ Державна податкова служба України, яка здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України.

3. Види і порядок укладання угод на валютній біржі

Валютна біржа – установа, в якій на підставі чинного законодавства здійснюється регулярна й упорядкована торгівля іноземною валютою відповідно до попиту і пропозиції. Як самостійний елемент інфраструктури валютна біржа збереглася лише в деяких країнах (у ФРН, Франції), в решті цю роль виконують найбільші банки. В Україні валютною біржею є Українська міжбанківська валютна біржа.

Члени валютної біржі – комерційні банки (які отримали ліцензію від центрального банку на проведення валютних операцій), інші фінансові інститути, що мають право на здійснення валютних операцій.

Основні ***види операцій***, які здійснюються на валютній біржі:

1) укладання угод з членами біржі на купівлю чи продаж іноземної валюти відповідно до ринкового курсу (встановлюється на основі купівельної сили валют і коливань попиту та пропозиції);

2) визначення ринкових курсів іноземних валют;

3) здійснення розрахунків у національній та іноземній валюті відповідно до укладених на біржі угод;

4) проведення операцій центрального банку щодо підтримки ринкового курсу національної валюти, в т.ч. через валютну інтервенцію (значний цілеспрямований разовий вплив центрального банку на валютний ринок і валютний курс).

Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ) – українська валютна біржа, ПрАТ.

Членами біржі можуть бути тільки банки, фінансові установи та спеціалізовані брокерські контори, що мають ліцензію НБУ на ведення валютних операцій. Національний банк України та засновники, що мають ліцензії НБУ на ведення валютних операцій, вважаються членами біржі за статусом.

Члени біржі сплачують вступні, щорічні членські внески та внески до страхового фонду біржі. Для прийому в члени біржі потрібно мати рекомендацію двох засновників та подати певні документи, серед яких завірений аудитором річний фінансовий звіт. Комерційні банки для прийому в члени біржі повинні не менш як рік мати ліцензію на ведення валютних операцій і здійснювати валютні

операції. При цьому вони повинні виконувати вимоги щодо мінімальної кількості клієнтів, які перебувають на валютному обслуговуванні, та щодо залишків на валютних рахунках. Для вступу в члени біржі комерційний банк повинен обов'язково мати кореспондентські відносини з кількома першокласними банками світу. Рішення про прийняття в члени біржі приймається 2/3 загальної кількості голосів членів біржового комітету.

Торгівля валютою здійснюється у формі касової або термінової валютної операції.

За **касовою валютною угодою** (угодою «спот») валюта поставляється відразу, як правило, не пізніше, ніж через два робочих дні після здійснення угоди. Валюта перераховується електронною поштою. Якщо валюта перерахована невчасно, то винна сторона сплачує відсотки за прострочення. Касові валютні операції застосовуються насамперед для своєчасного одержання іноземної валюти, необхідної для здійснення зовнішньоторговельних операцій. З переходом до плаваючого валютного курсу посилився спекулятивний елемент касової торгівлі валютою.

Угода «спот» може бути як двостороння, так і багатостороння. При двосторонній торгівлі обмінюються національні валюти, що беруть участь в угоді сторін.

У міжнародній торгівлі валютою склалися певні норми і правила, які не встановлені в законодавчому або договірному порядку, але майже завжди їх дотримуються при укладенні угод.

Поряд з валютною операцією «спот» широко застосовується форвардна валютна операція. Суть форвардної валютної операції полягає в тому, що продавець бере на себе зобов'язання через певний термін передати покупцю валюту, а покупець зобов'язується прийняти її і оплатити відповідно до умов угоди.

Розрізняють два види термінових валютних угод: **звичайна термінова угода і угода «своп»**.

При **звичайній терміновій угоді** учасники завчасно встановлюють курс, за яким здійснюватимуться розрахунки в майбутньому. Він має назву термінового (форвардного) курсу. В його основі лежить курс угоди «спот», що склався на момент укладення форвардної угоди, а також надбавки (репорт, ажіо) або знижки (депорт, дизажіо). Розмір репорту або депорту залежить не тільки від обсягу форвардних угод, а й від різниці процентних ставок за окремими валютами. Ці надбавки і називають ставками «своп». Курс за терміновою угодою визначається як співвідношення попиту і пропозиції на валютному ринку в момент укладення угоди, різницею в процентних ставках за окремими валютами. Ці чинники не можна розглядати ізольовано. Наприклад, якщо процентні ставки за іноземною валютою значно збільшуються, то підвищується і попит на цю валюту на касовому

ринку, а отже збільшується курс «своп». Водночас знижується попит на терміновому валютному ринку, а отже і форвардний курс. У такій ситуації має місце по форвардному курсу депорт стосовно касового курсу. При плаваючих валютних курсах від характеру існуючої тенденції його напрямку (нагору або вниз) залежить як попит, так і пропозиція цієї валюти.

Використання форвардних валютних операцій вигідне для імпортерів і експортерів одержанням більш надійної основи для калькуляції угоди, тому що вже при укладанні договору, незалежно від співвідношення курсів валют на момент оплати, в обох його сторін існує впевненість в одержанні встановленої суми. Угоди здійснюються за оголошеними комерційним банком форвардними курсами з депортом або репортом до касового курсу.

Угода «своп» – це валютна операція, що укладається між банками і становить комбінацію купівлі і продажу однієї і тієї самої валюти, але в різні терміни. Певна сума валюти в межах однієї угоди купується на термін і продається на касовому ринку або навпаки. При цьому сума іноземної валюти, одержувана до встановленого терміну, збільшується (зменшується) на розмір ставки «своп» при обміні валюти з депортом (репортом). Як правило, у великих обсягах угоди «своп» укладаються між центральними банками.

Особливою формою валютних операцій виступає **валютний арбітраж** – це операції з валютами з метою одержання прибутку через використання у визначений момент часу існуючих на фінансових ринках розривів між курсами і відсотковими ставками за касовими і строковими операціями. Основний принцип валютного арбітражу – купити той чи інший фінансовий актив дешевше і продати його дорожче. Розрізняють:

- ✓ часовий валютний арбітраж – це валютна операція з метою одержання прибутку від різниці валютних курсів у часі;
- ✓ просторовий (локальний, валютний арбітраж, передбачає одержання доходу за рахунок різниці курсу валют на двох різних територіально віддалених ринках).

Валютні операції на біржі укладаються за такою **схемою**:

- ✓ клієнт приймає рішення про купівлю або продаж іноземної валюти і вибирає учасника торгів, через якого будуть здійснюватися угоди. Таким чином, клієнт виступає в ролі продавця або покупця валюти. Її продавцем або покупцем може бути як підприємство, організація, так і будь-який банк, що має ліцензію Національного банку України на здійснення операцій з іноземною валютою. У зв'язку зі спекулятивним характером валютних операцій банку разом із ліцензією одночасно встановлюється ліміт на здійснення операцій з валютою;
- ✓ укладення угоди між клієнтом і учасником торгів. Якщо учасник торгів при укладенні угод з валютою виступає від свого імені за дорученням клієнта і за його рахунок, то угода з клієнтом оформлюється за його розсудом письмово,

тобто документально (письмове поручительство, факс, телекс) або усно;

- ✓ блокування коштів клієнта для виконання угод. Оскільки учасник торгів на валютній біржі несе фінансову відповідальність за невиконання клієнтом своїх зобов'язань, він має право вимагати від нього блокування перед початком торгів всієї або частини суми угоди, заявленої клієнтом до торгів в іноземній валюті або в гривнях;

- ✓ формування заявки клієнта. Для купівлі (або продажу) іноземної валюти клієнт подає учаснику торгів заявку.

У цій заявці клієнт повинен зазначити валюту операції або її код, розмір угоди і запропонований валютний курс (якщо заявка «лімітована»), за яким він згоден її купити (або продати). Якщо заявка «не лімітована», зазначається, що валюта може бути куплена (або продана) за поточним біржовим курсом.

У заявці на покупку іноземної валюти клієнт декларує мету її використання. Як правило, метою можуть бути розрахунки за такими валютними операціями:

- ✓ купівля товарів і послуг, прав на інтелектуальну власність, розрахунки, за якими здійснюються на умовах без відстрочення платежу і не припускають залучення позичкових коштів в іноземній валюті;

- ✓ спрямування дивідендів від інвестицій в економіку країни;

- ✓ здійснення поточних платежів з виплати відсотків і основного боргу за залученими позичковими коштами.

Для участі в купівлі або продажу іноземної валюти перед початком торгів її учасники подають курсовому маклеру, який веде біржовий торг, попередні заявки і зведення про наявність коштів на їхніх кореспондентських рахунках в банках, що їх обслуговують. У заявках учасників торгів не робиться розбивка на операції, здійснені за свій рахунок, а також за дорученням клієнтів або уповноважених банків, що не є членами валютної біржі. Розрізняють два види попередніх заявок від учасників торгів:

- ✓ на особисту участь у торгах;

- ✓ на заочну участь у торгах.

У заявці учасника торгів зазначається сума купівлі або продажу іноземної валюти, а також її курс, за яким він готовий купити або продати валюту. Сума купівлі або продажу іноземної валюти зазначається в доларах США. Протягом усього біржового дня його учасники через своїх представників можуть подавати додаткові заявки, змінювати суми купівлі або продажу, а також курс раніше поданих заявок.

Попередні заявки повинні бути подані учасниками торгів не пізніше, ніж за одну годину до початку аукціону.

Біржовий торг на валютній біржі проводиться у формі аукціону, що його веде курсовий маклер. До його обов'язків також входить визначення поточного курсу іноземної валюти до вітчизняної грошової одиниці.

У якості початкового курсу, з якого починається аукціон, можуть використовуватися:

- ✓ курс, зафіксований на попередніх торгах даної валютної біржі;
- ✓ останній курс Міжбанківської валютної біржі;
- ✓ офіційний курс Національного банку України.

Який із зазначених курсів брати за початковий курс – встановлює Біржова рада.

Перед початком торгу курсовий маклер повідомляє суми заявок на продаж і купівлю. Заявки на продаж становлять пропозицію, на купівлю – попит.

Обов'язок маклера полягає у встановленні балансу між попитом і пропозицією, тобто він повинен домогтися фіксингу.

Фіксинг – це стан торгів, при якому обсяг заявок на продаж іноземної валюти стає рівним обсягу заявок на її купівлю. Момент досягнення фіксингу є моментом завершення торгів (аукціону). Фіксинг характеризується певним курсом іноземної валюти до національної, що стає єдиним курсом укладення угод і здійснення розрахунків за ними на цих торгах. Фіксинг не досягається автоматично. Існують певні правила, що дають можливість його встановити.

Якщо *пропозиція перевищує попит*, то маклер знижує курс валюти; при *перевищенні попиту над пропозицією* маклер, навпаки, підвищує курс іноземної валюти щодо національної. Наприклад, обсяг купівлі перевищує обсяг продажу, що створює умови для збільшення курсу валюти. У цьому разі для досягнення фіксингу необхідно: а) зняти (зменшити) обсяг купівлі; б) збільшити обсяг продажу.

Якщо обсяг продажу перевищить обсяг купівлі, тобто курс валюти почне падати, то для досягнення фіксингу необхідно: а) зняти (зменшити) обсяг продажу; б) збільшити обсяг купівлі.

Не допускається зміна напрямку курсу іноземної валюти до національної після першої зміни початкового (стартового) курсу.

Додаткові заявки при зміні суми купівлі або продажу подаються учасниками торгів через своїх дилерів.

Використовуються такі види коригування заявок:

- ✓ збільшення валюти на продаж;
- ✓ збільшення обсягу купівлі валюти;
- ✓ зменшення обсягу купівлі валюти;
- ✓ зняття валюти з продажу.

При одночасному надходженні однієї із заявок від різних дилерів пріоритет має заявка, максимальна за розміром.

Всі операції учасників торгів з купівлі-продажу іноземної валюти щотижня реєструються на валютній біржі з висвітленням:

- ✓ обсягів купівлі і продажу іноземної валюти (із зазначенням операцій,

здійснених за свій рахунок і за доручення клієнтів);

- ✓ обсягів продажу іноземної валюти зі спеціальних рахунків;
- ✓ валютного курсу за укладеними угодами.

Проте слід зазначити, що згідно із законодавством країни така інформація про учасників торгів є комерційною таємницею і розголошенню не підлягає.

Після закінчення біржових торгів укладені угоди оформлюються біржовими посвідченнями, що мають силу договору. Вони виписуються в двох примірниках, підписуються курсовим маклером і учасниками торгу. Розрахунки учасників торгів за угодами, укладеними на валютній біржі, здійснюються на підставі біржових посвідчень відповідно до встановленого порядку розрахунків за біржовими операціями з іноземною валютою, яким визначаються:

- ✓ банк, що відкриває рахунки для учасників торгів і бере участь у розрахунках;
- ✓ терміни здійснення розрахунків за угодами;
- ✓ відповідальність учасників торгів і валютної біржі за порушення порядку і терміну здійснення розрахунків.